

дяєвським філософствуванням і французьким, скажімо так, незалежним християнством 1920 - 1930-х, віднаходячи чимало спільного. Історично склалося так, що російський срібний вік (схоже, термін належить самому Бердяєву, хоча він сам надавав перевагу лексемі "російське Відродження"), слідом за своїми славнозвісними "російськими сезонами", остаточно перекочував до Франції, де й доживав свого героїчного віку. Там це "Відродження", власне, й зустрілося з французьким — хай пробачить нам читач цей троп-оксюморон — "католицьким ренесансом", який цілком по-бердяєвськи намагався поєднати християнську традицію і свободу. Автор створює переконливу загальну ретроспективу відповідних зустрічей Бердяєва зі своїми французькими, у певному розумінні, односторонніми. Він не ставить за мету суворо удокументувати ці зустрічі (взагалі ми не заздriamo тому, хто спробує написати підкреслено академічну книгу про Бердяєва: сам стиль його постаті і його філософії опиратиметься тому жанрові). Скажімо, він не відтворює багаторічних "семінарів у Понтіні", де, власне, на повну силу розгорталися згадані зустрічі (пізніше ті "семінари" подав у патетично-трансформованому вигляді Мальро у своїх "Альтенбурзьких горішниках"), він відтворює передовсім живе життя бердяєвської думки, цього особливого симбіозу християнства й російського революційного темпераменту, тої справді "перманентної революції" людського духу і — відгомін її у думці французькій.

Шкода, що ця добра книга вже не стане знаряддям для Олександра Цветкова (А.Вадимова), найавторитетнішого бердяєвського біографа, який нещодавно трагічно пішов із життя — на двадцять сьомому році...

В.С.

Pierre Manent. *La Cité de l'Homme*. Paris: Fayard, 1994.

У цьому творі методом *histoire de mentalites* автор досліджує витоки перелому в поглядах на суспільство, що відбувся у XVII-XVIII ст. П'єр Манан показує, що його основою була зміна етичних поглядів після Просвітництва, коли відмовились від притягування однієї до другої двох старожитностей — античності та християнства, проте залишилася наддержавна, якої раніше не було, і люди: надто громадяни, щоб бути християнами, і надто християни, щоб бути громадянами. Ф.Гобс відкидає авторитет *old moral philosophers, writers of moral philosophy*, які вбачали у чеснотах кінцеву мету як індивідуального, так і політичного людського життя. Гобс знижує статус чеснот: раніше бажані самі по собі, оскільки вони ушляхетнювали душу, підіймали її онтологічний

статус, тепер вони стають простими засобами мирного, зручного і компанійського життя. П.Манан звертає увагу на те, що в Ш.Монтеск'є вперше вичерпала себе ідея класифікації режимів: перший соціолог (як називає його Е.Дюркгейм) дійшов до висновку, що ідеальне суспільство не може бути втиснене навіть у ту радикально нову класифікацію режимів, яку він виробив, тому що відтепер політичне поле неможливо охарактеризувати вичерпно, тобто адекватно, у будь-якій класифікації режимів. Одна з причин появи "Духу законів" — це бажання зменшити авторитет античності. З античності береться ідея "найкращого режиму" з метою заміни авторитету давнини авторитетом "сучасного моменту", резюмованого у словах "торгівля" і "свобода", досвіду сучасності. Для порівняння авторитетів Минулого і Сучасності береться позаісторичний авторитет — Природи людини. Монтеск'є сміливо порівнює Місто і Церкву, громадянина та християнина. Їхній спільний знаменник — підкорення правилу, що приборкує пристрасті. При змішуванні Античності і Християнства (що стало можливим лише після Реформації) народжується демократична концепція, яка одночасно задовільняє ностальгію за античною громадянською величчю та християнський смак до рівності. Монтеск'є трохи перебільшив, щоб відштовхнути читачів, характер доброчесності, проте його з захватом зустріли читачі Руссо. Фікція виведена для зниження авторитету античності, принизила авторитет Нового часу і стала принципом інтерпретації, якому судилося закрити епоху, оскільки відкрита ним епоха була не "нова", а "революційна".

Старі чесноти та закон у язичницькій та християнській версіях з визначеного стану природи примушували людину перейти у вищий стан (у другому випадку — у надприродний); у своєму існуванні людина долала ступені Сутнього. Нові екстеріоризовані доброчесність та закон заперечують індивідуальну природу без пояснень щодо того, чи є це заперечення вищим або нижчим станом, чи взагалі не спричинює ефектів підвищення-зниження для душі, що практикує доброчесність. Автор резюмує: "Для філософів та християн аскеза — це засіб до вищого життя, вона — необхідне зусилля, щоб добре подолати перехід до іншого життя. В інтерпретації Монтеск'є аскеза має мету у самій собі." І далі: "Здається Монтеск'є уявляє собі суспільство, де репресивний закон, закон, що змінює природу, буде знищено; Руссо не уявляє, що людина може жити в суспільстві не підкоряючись закону, що модифікує і глибоко вкарбовується в душу, і йому так мало це подобається, що він воліє усамітнитися".

Поділ єдиної до того часу людської природи на громадянина і християнина та наповнення новим змістом полемічної фігури

"природної людини", що існувала з часів Платона, в подальшому дає можливість обґрунтування неморальності. Від кожної традиції індивідуум сприймає критику іншої і вважає, що він взагалі не є зобов'язаним страждати чи вмирати й що право на життя є основою його морального існування.

Постійна критика, яку природа і благодать, суспільство й Церква вели між собою, породила Закон, Форму Закону, як результат спільного зусилля й місце їх незгоди. Таким чином була відкинута уособлювана безгрішним володарем ідея *lex animata* і піднесена ідея писаної конституції — принижованої ще Платоном *ta grammata*.

Анастасія Плеханова

Клайв С.Льюїс. Кружной путь или блуждания паломника. пер.Н.Трауберг. — К.: Кайрос. — 1996.

Клайв Степлз Люїс. Ірландець, англійський письменник, народжений 23 серпня 1898 року, вихованець, а згодом дон¹ Оксфорду, професор Кембріджу, літературознавець, теолог-християнин, близький друг і колега Джона Толкіна та Гілберта Честертона. Автор романів, казок, притч, літературознавчих трактатів, автобіографічних та мемуарних творів. Навернений у 30-річному віці, він помер 22 листопада 1963 року: з'єднався з Богом, пройшовши складний шлях духовного зростання.

Усі твори Люїса — певний, базований на алегоріях, катехізис. Уже перші твори приносять йому карколомний успіх, передусім — «Листи Крутенья» (1941)², де заторкуються основні проблеми, з якими стикається у своєму духовному житті неофіт (що ним на той час вважав себе і сам Люїс). «Великий шлюб» — справжня екскурсія до раю з пекла, із докладними, як і годиться, роз'ясненнями про «все, що бачимо ліворуч і праворуч». У семи казках «Хронік Нарнії» викладено засади християнства: «Лев, чаклунка і гардероб» — Євангеліє, як таке, розповідь про Спокуту через Розп'яття та Воскресіння; «Принц Каспіан» — про віру в невидимого Христа та довіру до чужої віри, що є наріжним каменем Церкви; «Мандрівка "Зорехода"» — про життя Церкви та її центр, Євхаристію; «Срібне крісло» — про необхідність дотримуватися Божої заповіді, церковного канону, незалежно від ступеню розуміння їх; у казці «Кінь та його хлопчик» ідеться не про якийсь конкретний пункт катехізису, а про поступове відкриття Христа людиною³; «Племінник чарівника» розповідає про Створення